

Matej Žist, Osnovna šola Jurija Vege Moravče

RAZVRŠČANJE BESEDIL SLOVENSКИH AVTORJEV V LITERARNA OBDOBJA

Ustvarjalni pristop pri pouku književnosti

▷ S člankom želim spodbuditi k razvijanju sposobnosti samostojnega umeščanja besedil in avtorjev (tudi nepoznanih) v literarna obdobja in k razvijanju s tem povezanih miselnih procesov pri učencih, ki tako postanejo mali literarni teoretiki. Navajam primer osnovnošolske prakse, čeprav takšno delo prav tako (še bolj) najde prostor v srednji šoli.

Uvod

Z obravnavo literarnih obdobj se učenci sistematično srečajo že v času obveznega šolanja. Za povprečnega učenca je umeščanje avtorjev in del v literarna obdobja precej abstraktno – nekaj, kar se nauči in zna za oceno, potem pa hitro pozabi. Če do snovi ne razvije odnosa in zanimanja, ostaja na najnižji taksonomski stopnji reproduciranja, ko odraste, pa to znanje in védenje pospešeno pozabi.

Poti pridobivanja in utrjevanja književnega znanja

Šolski pristopi k obravnavi avtorjev in besedil ter usvajanju literarnih pojmov so številni, pa vendar klasični. **Vodena obravnava posameznega besedila** v smislu razkrivanja doživljanja, analize besedila in poskusov vrednotenja je del vsakdana pouka slovenščine. Takšno delo je za učence gibanje znotraj varnega območja. Navajeni so na strukturo ure z uvodno motivacijo, interpretativnim branjem, vodeno razlago, sintezo in vrednotenjem. K tej »varnosti« še dodatno prispeva **vodeno obravnavanje besedil po sklopih**, npr. literarnozvrstno vezan sklop (dramska besedila v 6. razredu); tematski sklop (ljubezenske pesmi v 7. razredu); avtorski sklop (France Prešeren v 8. razredu); sklop, vezan na literarno obdobje (sodobni avtorji v 9. razredu).

Celovitejši pogled na literarni svet se nam ponudi ob **občasnih vodenih poglobljenih obravnavah besedil**: obravnava domačih branj, priprava na šolske spise, sklopi ur utrjevanja znanja ali priprav na končna preverjanja.

Vsi pristopi so dobrodošli in pogoj za razvijanje kompetenc samostojnega bralca, skupno pa jim je, da so precej vodeni. Da se znanje »prime«, je učencem nujno ponuditi dovolj izzivalnih nalog, pri katerih morajo pridobljeno znanje tudi samostojno uporabiti.

Razvrščanje še nepoznanih besedil na časovni trak slovenske književnosti jih izzove k povezovanju cele kopice literarnoteoretičnega védenja in znanja zgodovine, umetnosti idr., ki je pri takšnem razvrščanju ključno. Samostojno delo terja priklic in presojo relevantnih literarnih dejstev. Uspešno razvrščanje nepoznanih besedil pa jih utrdi v prepričanju, da so spretnosti, znanja, védenja, tudi občutja, ki so jih postopno razvijali pri pouku slovenščine, uporabni. Dopustnost napak pri razvrščanju je znak, da delitve literature niso absolutne.

Izvedba dejavnosti

Načrtovanje

- Že učni načrt za slovenščino v osnovni šoli določa, da učenci/učenke navedejo poglobilne značilnosti literarnih obdobj in smeri ter izbrane predstavnike in njihova dela; avtorje tudi razvrščajo v literarna obdobja. Izvedba z nepoznanimi besedili je vezana na že obravnavana literarna obdobja, torej časovno izvedljiva predvsem v devetem razredu, v drugi polovici šolskega leta.
- Časovni okvir je odvisen od širine zastavljenih nalog, za osnovno izvedbo pa zadostujeta dve šolski uri.
- Ura je lahko izvedena kot ponavljanje in utrjevanje ter sistematizacija in generalizacija snovi, ob dodatnem razmisleku lahko tudi kot preverjanje ali ocenjevanje znanja.
- Delo v skupini ali vsaj v parih bo spontano izzvalo izražanje nasprotujočih si mnenj z utemeljevanjem. Frontalno učiteljevo podajanje česar koli drugega kot uvodnih napotkov za delo bi bolj škodilo kot koristilo osnovnemu konceptu izvedbe.
- Učenci delajo z besedili, se o njih pogovarjajo in na koncu poročajo o ugotovitvah.
- Učni listi, prosojnice, učbeniki, zvezki in druga pomagala so dobrodošli, če spodbujajo samostojno delo, da le ne prikrajšajo učencev spoznanj, do katerih bi lahko prišli sami.

Navodila za delo učencev

Spoznali ste že številne slovenske literarne ustvarjalce, njihovo ustvarjanje, obdobja v slovenski zgodovini in z njimi povezana literarna obdobja. Vaša naloga je osvojeno znanje uporabiti.

- Prejeli ste osem besedil slovenskih literarnih ustvarjalcev.
- Izdelajte časovni trak, iz katerega bo razviden potek obdobij v slovenski književnosti in njihova časovna razmejitev;
- obdobjem pripišite temeljne značilnosti, vodilne ustvarjalce;
- besedila preberite, se o njih temeljito pogovorite, primerjajte njihovo zunanjo zgradbo, vsebino;
- besedila glede na ugotovitve razvrstite po obdobjih (vključite jih tudi v svoj časovni trak);
- utemeljitve zapišite.

Preglednico slovenske književnosti in preglednico o osnovnih značilnostih literarnih obdobij slovenske književnosti uporabite po potrebi.

Veselimo se vaših pogledov, razumevanj in utemeljitev.

Smernice za delo učitelja

- Vsaka skupina si sama organizira delo in si zamisli koncept časovnega traku in poročanja.
- Pomoč učitelja mora biti postopna; nudi dodatno gradivo, šele nato usmerja z vprašanji.
- Učenci poročajo, kako so se lotili dela, predstavijo časovne trakove slovenske književnosti, pojasnjujejo, na podlagi česa so razvrščali besedila (zunanja, notranja zgradba).
- Učitelj vodi končni pogovor. Razkrije pravilno razvrstitev, pri tem pa izpostavi vse smiselne utemeljitve (tudi zgrešenih) razvrstitev.

Izbor besedil

Besedila naj odražajo tudi siceršnjo raznolikost literarnega sveta; naj bodo:

- zvrstno-vrstno, tematsko, motivno, avtorsko raznolika;
- tipična, ki bodo utrjevala spoznanja o značilnostih obdobij, in netipična, ki bodo relativizirala razvrščanje literature;
- lažja z dodatnimi podatki (npr. letnico izida, zgodovinskimi navezavami) in težja s skromnimi oporami za razvrščanje;
- učencem poznana in nepoznana.

Pomoč učencem

Namen je samostojno delo učencev, učitelj pa naj bi se iz njihovega miselnega procesa čim bolj umaknil. Priporočljivo je, da učitelj pomaga samo, če delo zastane.

Samostojnejši učenci potrebujejo spodbudo za delo in hkrati zagotovilo, da so napake dovoljene. Manj samostojnim smo postopno dovolili uporabo zvezka, berila, nato preglednice o slovenski književnosti, ki jo tudi sicer uporabljajo

pri pouku (obdobja, časovne razmejitve, pomembnejši avtorji in njihova dela). Za pomoč so bili učencem na voljo tudi kratki izvlečki značilnosti obdobj. Primera takšnih izvlečkov.

ROMANTIKA	REALIZEM
– dve ideji: literatura kot del verske, narodne in moralne vzgoje in literatura kot visoka umetnost	– razumskost, navadni, povprečni ljudje, bistvena sedanost
– razvoj pesništva na Slovenskem	
– izjemni, nadpovprečni, nenavadni, skrivnostni junaki	– razvoj kratke proze, pri nas pomembni tudi poezija, malo dramatike
– čustva, umetnost, fantastika, odmik v preteklost	– objektivno, nepolepšano prikazovanje realnosti
– Kmetijske in rokodelske novice; Kranjska čbelica	– prvi slovenski roman
	– preprost slog, jezik

Možni so še dodatni namigi v obliki podčrtanih ali odebeljenih delov besedila, priloženega slovarčka neznanih besed in podobno. Nekateri učenci potrebujejo tudi neposredne klasične namige, podvprašanja in spodbude učitelja. Vse gradivo za pomoč pa brez tehtnega razmisleka učencev še vedno ne ponuja odgovorov. Tudi iskanje oz. izbor bistvenih informacij izmed množice podatkov je eden izmed pomembnih ciljev izobraževalnega procesa.

Primeri besedil in utemeljitev njihovih umestitev

Imam pravico://biti sit,/nor na pomfrit,/jesti sladoled,/ker sem sladkosned,/biti vesel,/če sem debel,/poslušati glasbo,/kakršno hočem/(sicer se zjočem!) ...//In imam še eno pravico,/ki mi ni preveč všeč,/ker je bolj dolžnost,/ki tišči mladost,/taka je ta reč://pravico na izobrazbo,/kar se rima na glasbo/in pomeni,/da moram v šolo,/pa čeprav bi rajši pil coca-colo!//Muči me vprašanje,/kako uskladiti/dve temeljni otroški pravici:/po eni strani/pravico do šolanja,/po drugi strani/pa pravico do igranja/in do jutranjega spanja.

Besedilo učenci praviloma ustrezno umestijo v **sodobno književnost**. Ker je pesem v berilu za osnovne šole in ker Borisa A. Novaka radi prebirajo tudi za bralno značko, so nekatere skupine besedilu pripisale celo avtorja ali in naslov pesmi (**Boris A. Novak: Pravice otrok**). Utemeljitve učencev ob umestitvi besedila:

- Jezik je razumljiv, ni starinskih besed, zapletenih in nenavadnih, težje razumljivih povedi.
- Besedišče je sodobno (pomfrit, kokakola); določenih stvari v preteklosti še niso poznali.
- Tema je sodobna, saj se danes veliko govori o pravicah in dolžnostih, v preteklosti je bilo tega veliko manj oziroma so bile pravice drugačne.
- Zunanja zgradba ni popolnoma urejena: daljše in krajše kitice, verzi, več oblikovne svobode, ki za nekatera obdobja ni tako značilna (npr. za romantiko).

Ane Buquice / is tih fe ty Mladi inu preprofti Slouenci mogo lahko vkratkim zhafu brati nauuzhiti Vtih fo tudi ty vegfhy ftuki te kerfzhanfke Vere inu ane Molytue / te fo prepifane od aniga Peryatila Vfeh Slouenzou.

Rom. xiiii. Et o[mn]is lingua confitebitur Deo.

Knjižica, iz katere se/lahko mladi in preprosti Slovenci/zlahka in v kratkem času/naučijo brati. V njej so tudi/poglavitni nauki krščanske/vere in molitve –/te je prepisal neki/prijatelj vseh/Slovencev.//*In vsak jezik bo slavil Boga.*/(Rim 14,II)

Besedilo brez težav vsi uvrstijo v enega izmed starejših obdobij, mnogi pa ga tudi pravilno pripišejo **reformatorju/protestantu Primožu Trubarju (Abecednik)**, o katerem veliko slišijo pri pouku. Poudarjeno vlogo maternega jezika ali končno, v latinščini zapisano misel v utemeljitve vključijo le redki.

- Pisava je drugačna kot danes, potrebno je prečrkovanje, da se razume, torej je besedilo zelo staro.
- Pojavijo se latinski izrazi – latinščina danes ni več tako moderna kot včasih.
- Besedišče je podobno Trubarjevemu.
- Omenjeni so krščanski nauki, vera, molitve, kar verjetno kaže na starejša obdobja, ko je imela literatura predvsem versko-vzgojno vlogo ... književnost je uporabna za namene cerkve, se uporablja v cerkvenih obredih.
- Zaključek *In vsak jezik bo slavil Boga* kaže na željo sprejemati vero prek razumljivega maternega jezika in na prizadevanje za uveljavljanje nacionalnih jezikov.

2. 5. 1798

Lublana. Nedelo popoldne ob treh, kader so ljudje v cerkvah al na postapanji bili, vstane na naglim ogin v Krakovim, ribiškim predmestji naše Lublane. Pomoč ni mogla zadosti hitro perteči, suhe lesene strehe inu slama so se naprej vnemale, veter vlekel, dvanajst hiš je skoro naenkrat v svitlim plameni. Mestni, domači inu soldatje so komaj polovico Krakoviga odteli inu mesto obvarvali, kamer je vihar goreče daske nosil. Trideset hiš je zgorelo, devet jih je odkriteh, da ni ogin dalaj mogel. Zdaj vošim, de bi za naprej strehe s cegljam pokrili inu hiše pred ognam varne zidali; če ne, bo cela Lublana v vedni nevarnosti zavolo nekatereh nevarneh koč.

Učenci hitro ugotovijo, da gre za starejše besedilo. Manj uspešnim pri umeščanju pomaga zapis letnice, celovitejša utemeljitev umestitve v **razsvetljenstvo (Valentin Vodnik: Požar)** uspe le boljšim, ki pomislijo na začetke časnikarstva in na okoren časnikarski slog pisanja.

- Napisana je letnica zapisa.
- Zapis je še kar razumljiv, kar kaže na to, da je star, a ne tako zelo.
- Namen je povsem praktičen. Besedilo je neumetnostno.
- V središču ni verska vsebina, pač pa posvetna.
- Spominja na novico; ker je pisanje še bolj po domače, gre mogoče za prvi slovenski časopis.

- Slog pisanja novice je nenavaden – na koncu novice je celo avtorjeva želja.
- Literatura želi biti poučna.
- Novica je ravno iz Ljubljane.

Učenci so sklepali na podlagi uporabljenega besedišča in strukture povedi (slednje bolj intuitivno kot teoretsko), izbrane teme in motivov (A), opazili so tujejezične prvine (B), bili pozorni na namen besedila (B, C), povezovali vsebino z zgodovinskimi dejstvi (B), celo presojali ustreznost besedila glede na besedilno vrsto (C), opazili nepričakovan slog pisanja (C) ...

Zgrešene umestitve

Določene značilnosti besedil lahko pripišemo več obdobjem, argumenti za določeno umestitev so si lahko nasprotujoči in nasploh je umeščanje literature v obdobja in smeri včasih nevhvaležno in nekoliko izumetničeno.

Pomembnejša kot umestitev je utemeljitev! Pri umestitvah in utemeljitvah učencev je prav vse, kar ni mogoče označiti za narobe. Učence naj bi naloga spodbudila k razmišljanju in pogumnemu pristopu k samostojnemu raziskovanju književnosti. Na tej stopnji (in praktično na vseh) in za splošnega »uporabnika« literature je bistveno razvijanje veselja pri samostojnem raziskovanju, primerjanju pogledov, raziskovanju občutij ob branju. Pravilna ali napačna umestitev besedila v določeno obdobje ob (vsaj delno) smiselnem utemeljevanju je ob tem postranskega pomena.

Literatura niso samo informacije o avtorjih, letnicah, obdobjih. Umetnostna besedila tudi doživimo, občutimo vsak po svoje, zato so utemeljitve, ki bi vključevale takšne poglede, še posebej dragocene. Smiselne utemeljitve včasih tudi ne vodijo do ustreznih umestitev. Učenci morajo spoznati, da npr. vsako izražanje čustev ali vsak zapis v verzih še ne nakazujeta na romantiko in da vsak zapis v latinščini ali nemščini še ne pomeni, da je avtor tujec ali da je delo staro. Praktično nobena definicija obdobja ali merilo razvrščanja nista absolutna.

Prednosti pristopa in sprejem takšnega dela

Prednosti pristopa:

- samostojno delo, sklepanje, primerjanje, razvijanje zanimanja za literaturo in prepričevalnih pogovorov, kar vse vodi k višjim taksonomskim stopnjam znanja;
- učenci spoznajo praktično vrednost poznavanja literarne teorije pri razvrščanju;
- pouk je s pomagali ustrezno diferenciran;
- ponujajo se možnosti medpredmetnih povezav z zgodovino, glasbo, drugimi umetnostmi (umeščajo lahko tudi politerarne in neliterarne vrste);
- utrjuje se spoznanje, da »šolski« avtorji niso zaključena množica umetnostnega literarnega nabora;

- besedila za razvrščanje so lahko pristna ali pristnost posnemajo (faksimile ipd.), da nudijo celovitejšo zaznavo (z izgledom, tiskom ...) in dodatno oporno točko pri razvrščanju;
- možne so izvirne predstavitve ugotovitev, npr. v obliki razstave, odigranih pogovorov, okrogle mize.

Delo v parih ali skupinah imajo učenci praviloma radi, prav tako imajo radi občutek, da nadzirajo potek dela. Zmede jih odsotnost vodenja po korakih in sprotnih potrjevanj in pestrost možnih poti do podobnih rešitev. Navdušeni so nad lastno uspešnostjo pri umeščanju in nad tem, da so napačne, a smiselno argumentirane umestitve obravnavane kot zanimiv doprinos k pogledom.

Sklep

Vsako novo besedilo v šoli že uvodoma opremimo s podatki za lažje razumevanje, potem zamejujemo poglede, vodimo pogovor ... Besedila učenci redkeje samostojno odkrivajo in primerjajo oz. jih lahko primerjajo le znotraj določenih sklopov (npr. tematskega), torej spet zelo usmerjeno.

Prepoznavanje tipičnih značilnosti literarnih obdobj v literarnih besedilih je ena izmed kompetenc razgledanega bralca. Ponudimo učencem večkrat priložnost, da bodo nepoznana besedila, osvobojena vsakršne predhodne teoretične obravnave, samostojno in primerjalno razvrščali (v obdobja, k avtorjem, temam ipd.) in se do njih opredeljevali. Tovrstni ustvarjalni pristop pri pouku književnosti mnogi že poznajo, učitelji slovenščine pa nanj v želji posredovati dovolj faktografskega znanja tudi radi pozabijo.

POVZETEK

Umeščanje nepoznanih besedil slovenskih avtorjev k literarnim obdobjem je priložnost za neveden ustvarjalen pristop pri pouku književnosti. Ponudimo učencem priložnost za samostojno delo s sistemom pomoči. Besedila naj sami odkrivajo in primerjajo ter se do njih opredeljujejo; dopustimo jim napake, saj tudi prave literarnoteoretične delitve niso absolutne. Tako bodo utrdili poznavanje literarnih pojmov in zavedi, da v šolskem procesu niso pridobili zgolj znanja, temveč kompetence, ki človeku trajno ostanejo.

↘ Viri in literatura

- Ambrož, Darinka in drugi, 2003: Branja, berilo in učbenik za 1. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS.
- Blažič, Milena in drugi, 2007: SVET iz besed 8. Berilo za 8. razred osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett.
- Cuderman, Vinko in drugi, 2003: Branja, berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS.
- Honzak, Mojca, 2001: Dober dan, književnost. Zbirka nalog za učence od šestega do devetega razreda osnovne šole. Ljubljana: MKZ
- Kmecl, Matjaž, 1983: Mala literarna teorija. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Kos, Janko, 1992: Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana: DZS.
- Novak, Boris A., 1999: Čarovnije sveta. Ljubljana: Mladinska knjiga Založba d.d.
- Trubar, Primož, 1550: Abecednik. Slovenj Gradec: Združenje Trubarjev forum, 2008 – Zbirka Trubar v sodobnem jeziku; zv. 1 (kritični prevod, opombe in spremna študija Kozma Ahačič).
- Predmetna kurikularna komisija posodobljenega učnega načrta za osnovno šolo, 2011: Učni načrt Slovenščina (delovna verzija). Ljubljana: ZRSS. [uporabljeno 2011-05-02]. Dostopno na URL: http://www.zrss.si/pdf/_UN_slovenscina_OS_9mar11.pdf